

Open brief over *De Toetssteen, Brieven over Vestdijk* van Kees en Maarten 't Hart

Wilbert van Walstijn

12 april 2021

Beste Kees,

Op 27 maart, direct na eerste lezing, ontstond het voornemen te reageren op *De Toetssteen; Brieven over Vestdijk*. Een plezierig boek, waarin de betekenis van Vestdijk zo persoonlijk uitgetekend wordt in relatie tot jullie eigen (schrijvers)leven, maar ook tot het werk van andere auteurs. De directe prikkel tot reactie ligt in het boek zelf, secundair in de 'recensie' van Onno Blom in de Volkskrant die nauwelijks die term verdient, ondanks de viersterrenkwalificatie. Maar de in woorden uitgeschreven beoordeling is toch een weinig serieus te nemen bespreking van het brievenboek over Vestdijk. Dit zijn de blikvangers: het is 'blufpoker' van twee auteurs, jij en Maarten die 'erop los associëren' om 'bizarre zijwegen in te slaan'. Jullie overbieden elkaar als gaat het om handje-drukken over een schrijver van weleer waarvan al 50 jaar 'wordt beweerd dat niemand hem meer leest', uitgezonderd 'een clubje fanatieke volgelingen'. Geen viersterrenlofzang die mij de portemonnee zou doen trekken om dit boek aan te schaffen. Gelukkig had ik dat al gedaan en was ik al ruimschoots op driekwart van het boek. Ver genoeg om vast te stellen dat dit boek een serieuzer bespreking verdiende. Want *De Toetssteen* is een serieuze dialoog. Ook voor anderen, alleen al omdat de 'vestdijkkunde' (annex literatuurwetenschap) danig in de beklagdenbank is neergezet. Alvorens mij erover te uiten ging ik voor een tweede lezing van de briefwisseling. Via jou richt ik me ook tot Maarten die naar ik hoop en toewens aan de beterende hand is. Mijn brief is openbaar.

Je houdt er niet van als mensen 'het laatste woord' over Vestdijk willen uitspreken. Interpretaties van het werk bedenk je liever zelf, want het gaat 'natuurlijk alleen om mijn Vestdijk' (p.145). Anderen moeten het maar doen met hun eigen Vestdijk. Ook Vestdijks eigen rationalisaties – je geeft daarvan een voorbeeld, het Ina Damman-complex- zijn verdachte richtingwijzers. Hoewel Vestdijk zelf niet spreekt over een complex, maar over de 'Ina Damman-ervaring' die hij gelijkstelt aan de bekende Beatrice- en Orpheus-ervaring culmineert je stellingname in een beschuldiging (p.248): *'het is de schuld van de Vestdijkkunde, van de interpretatieve literatuurwetenschap, dat Vestdijk niet meer gelezen wordt. Of nog anders (en wie weet beter gezegd): Hij is al gelezen. En verklaard. Door zichzelf. Dankzij Vestdijks rationaliserende interpretaties en die van anderen bestaat er niet meer zoiets als een 'naïeve', 'eerste' of 'onschuldige' lezing van zijn werk. Je hoeft hem niet meer te lezen. Alles staat al vast. De dood in de pot dreigt.'*

Het zoeken naar de 'grondthematiek', naar alles terugbrengen tot een kern van het oeuvre treft iedereen; ja ook jou zelf, beken je. Er is geen sprake meer van 'uitleggen', waarschuw je, maar van 'inleggen': 'Het ID-complex wordt overal ingelegd'. Sla hiervoor de *Vestdijkkroniek* er maar op na! Je vergelijkt deze handelwijze met Bijbelexegese, want daar wordt de goddelijke voorzienigheid, het grondthema ook in alle teksten ingelegd.

Hier wordt toch wel een bijzonder simplistisch verbond gesmeed tussen enerzijds vestdijkkunde, interpretatieve literatuurwetenschap, annex Bijbelexegese en ontleding anderzijds. Hier aangekomen besloot ik *De Toetssteen* nog een tweede keer te lezen. Zag dat niet als corvee, want daarvoor is het boek te onderhoudend, te uitdagend ook! Hier bewerkstelligde een verklarende uitleg of inleg het omgekeerde van wat je betoogde: ik herlas *De Toetssteen*! Nu voorzien met gedetailleerde aantekeningen.

Ik ga niet in op de Bijbelexegese, maar beperk me tot de vestdijkkunde. Kernvraag is: leidt deze tot de ontleding van Vestdijk zelf. Mijn antwoord hierop is: dit is een volstrekt onbewezen

veronderstelling. De eerste meest voor de hand liggende reden is omdat ze niet is onderzocht. Maar dat is flauw omdat wat niet onderzocht is, wel waar kan zijn. Zelf heb ik in de redactie van de *Vestdijkkroniek* het averechtse gevolg van het promoten van Vestdijk wel eens te berde gebracht, maar dan in relatie tot de alibi-functie van de *Vestdijkkroniek*. Anderen laten Vestdijk schieten, omdat er in het 'lijfblad' genoeg over hem geschreven wordt en is. Nu gaat het om de vestdijkstudie die door een onbedoelde 'foute' aanpak, gestoeld op *interpretatieve* literatuurwetenschap, het leesfeestje rond Vestdijk bederft, in die mate dat dit tot ontleding leidt van zijn romans, tot een ontraadseling van zijn oeuvre die de spanning eruit haalt. Ik acht dit in het algemeen al onwaarschijnlijk omdat de gewone volgorde naar een auteur meestal verloopt via kennismaking met het werk van de schrijver. De toegangsweg via de literatuurwetenschap naar een schrijver is voorbehouden aan weinigen. Ik moet hierbij denken aan Karel van het Reve die in 1978 de literatuurwetenschap in een geur van onleesbaarheid plaatste met negatieve gevolgen ook voor het literatuuronderwijs. Als zelfstandig vak verdween het uit het onderwijs. Op een enkele titel na (*Terug tot Ina Damman, Ivoren Wachters*) is de weg naar Vestdijk via de eens verplichte leeslijst al niet in trek geweest. Daarvoor was hij te moeilijk qua stijl, thematiek en qua morele strekking omstreden, al blijkt uit jullie *Toetssteen* dat dit ook aantrekkingskracht op enkelen kan hebben gehad: het snobistisch motief. Een motief dat overigens niet alleen Vestdijk trof, maar vermoedelijk in sterkere mate bij de schrijvers die zich schaarden onder het commerciële aureool van de grote drie.

Vestdijk was zijn eigen exegeet. Elke schrijver is dat, maar bijzonder is dat Vestdijk dit in hoge en treffende mate was. Een unicum! Wat dat betreft kan gewezen worden op zijn studies, essays, interviews waarin thema's als geloof en bijgeloof, occultisme en astrologie, angst en erotiek, ir(rationaliteit), levensdrift en doodsdrijf, de tijden, kennis en kunst en de moraal van de kunstenaar worden behandeld. Ook zijn opstellen en kritieken over andere schrijvers zijn van belang omdat Vestdijk hierin zichzelf de maat neemt en zich positioneert. Ik noem: Dostojewski vanwege de verhouding tussen schuld en boete; Proust vanwege het verlangen naar wat verloren is gegaan; bij Dickinson zag hij de intentionaliteit van haar dichtkunst, de kiemcel, de idee waarin 'zo weinig lijkt en zoveel is'. Veel, zo niet alles komt ook in *De toetssteen* voorbij. Ik geef enkele voorbeelden. In Vestdijk zie je een 'esthetisch gelovige' (p.53). Over ir(rationaliteit) merk je op dat 'Vestdijk voortdurend werkt met antirationalistische concepten'(p. 62). 'Angst is de basso continuo van het hele werk' (p.106). Prachtige beschouwing overigens van Maarten over angst bij dieren, dat hij node mist in Vestdijks angststudie. (p.241).

Eén opstel heb ik nog niet genoemd en bewust tot het laatst bewaard omdat ik het in verband breng met het zoeken naar wat jij misprijzend 'de grondthematiek van een oeuvre' en 'Alles terugbrengen tot een kern' noemt. Dat is Vestdijks essay over 'Het wezen van de paradox.' Een belangrijk opstel omdat Vestdijk hierin komt tot de formulering van 'de Grondparadox' (met hoofdletter!) die al in *Het wezen van de angst* zit en waarover hij in *De toekomst der religie* verkondigde: 'Wonderlijk, irrationeel en paradoxaal is het gehele leven, op ieder moment, en in al zijn manifestaties.' De Grondparadox behelst dat 'het Ik en het Andere elkaar 'logisch' buitensluiten en desalniettemin realiter de twee voornaamste aspecten van ons leven vertegenwoordigen (...).Met andere woorden er is in het leven een voortdurende spanning tussen *overgave in afhankelijkheid* en *afzondering om zelfbehoud*. Tot zover Vestdijk. Op pagina 290 schrijf jij: 'In hoeverre kan een mens autonoom zijn zonder anderen te kwetsen of te vernietigen? Deze problematiek is *kenmerkend* (curs. vW) voor Vestdijk.' Een gewetensvraag: toen jij dit opschreef stond je toen voor om Vestdijks Grondparadox uit te leggen of vind je dat ik hier bezig ben de Grondparadox erin te leggen als een parafrasering van wat Vestdijk voor ogen stond?

Terug naar de vestdijkkunde en de ontleding. Wat dat laatste betreft ging Vestdijk na de oorlog in op de vraag of de film een bedreiging zou kunnen worden voor de romankunst. Wat hij daarover zei snijdt nu volop hout. Het lyrisch beginsel van de roman zou nog wel enige tijd weerstand kunnen

bieden tegen de film die een meer epische lijn volgde. Maar hij achtte het goed mogelijk dat daarin verandering zou komen. Welnu de film is er in geslaagd de lyrische vertelvorm van de roman steeds beter na te bootsen, zo niet te overtreffen met alle technische foefjes van het visuele en auditieve medium erbij. Netflixseries kunnen beter dan boeken in feuilleton bekeken worden. Het blauwe scherm speelt beter in op snel vermaak dan het boek. Dit is toch een culturele omslag met een veel grotere impact dan de vestdijkkunde en de literatuurwetenschap samen kunnen opbrengen ten faveure van lezing of ter ontmoediging van ontleding van Vestdijk?! En onderschat evenmin de invloed van de andere culturele ontwikkelingen zoals de 'echt-gebeurd -' en 'hier-en-nu cultus' ten nadele van de ontvankelijkheid van fictie. Ontleding treft de literatuur, niet enkel Vestdijk.

Een onherroepelijk einde van de roman voorzag Vestdijk niet, maar wel veranderingen. Hij voorspelde een toenemende versmelting van fictie met het essay. Dat is geen onderwerp om hier verder uit te diepen, behalve dat daardoor het toch al niet als gemakkelijk te lezen en te interpreteren oeuvre van Vestdijk in een veranderd klimaat wel een steuntje kan gebruiken in de richting van lezen '*Door de bril van het heden*'; Vestdijk verklaard in een veranderde tijd. Dat is het oogmerk van de vestdijkstudie liefst met behulp van de literatuurwetenschap. In *De toetssteen* wordt te makkelijk gesproken over de vestdijkkunde in het algemeen als zou het hier gaan om een koekoekseenzang. Dat is niet zo. Er is lang niet altijd consensus. Het samenstellen van een top-tien is al een lastige aangelegenheid en wisselt met de tijd evenals indertijd al bleek uit de romankritieken. Deze werden veelal uiteenlopend, zelden eensluidend beoordeeld. Ik val je bij dat *De held van Temesa* in de top tien hoort, anderen vinden dat niet. Er is veel polemiek geweest over 'De uiterste seconde' en ik zou jouw idee om de eerste twee verzen om te wisselen (pag. 186) met kracht willen bestrijden. Het doet afbreuk aan de directe aanleiding waardoor Vestdijk dit gedicht schreef. Die lag in het besef dat hijzelf de dood in had kunnen gaan toen de Duitsers in augustus 1942 medegevangenen uit represaille fusilleerden. Plots beseft hij wat doodgaan voor hem betekent. Waar jij spreekt over een 'esthetisch geloven' kom ik in mijn *Ethische voetnoten bij Simon Vestdijk* uit bij een 'ethisch atheïsme'.

Ook is er reden om een overkoepelend thema te benoemen in het werk van Vestdijk en ik kan me goed vinden in Hartkamps formulering daarvan: 'De drang naar eenwording, versmelting, identificatie, vereenzelviging' of kortweg 'Identificatie en isolement', maar er zijn andere formuleringen en thema's wat niet verwonderlijk is in een zo veelzijdig en omvattend oeuvre. Zo'n 'grondthema' wordt er niet ingelegd, maar is een toetssteen of herkenningspunt om aparte werken of teksten te beoordelen. Klopt het of klopt het hier niet?

Close reading, distant reading, interpretatieve of kwantitatieve (jullie tellen ook heel wat af!) literatuurwetenschap alsook jullie speurtocht naar prachtige, golvende en meanderende vestdijkzinnen horen er allemaal bij om de aandacht te blijven vestigen op een groot schrijver. Want inderdaad, zijn 'geniale schrijfkunst' verdient alle aandacht. Naar jullie verzameling mooiste vestdijkzinnen (met interpretatie!) zie ik uit. Het lijkt me een meerwaarde wanneer dit door vakgenoten vanuit het schrijversgilde gebeurt. Ik wens jullie daarbij alle succes en sluit af met mijn vestdijkzin uit *De verdwenen horlogemaker* als suggestie voor de 'mooiezinnencollectie' van Vestdijk:

Met enige overdrijving mocht men zeggen, dat Albertus Cockange horlogemaker was geworden op het ogenblik dat zijn overgrootvader de horlogezaak had opgericht. Hij was die hij was voordat hij was, en hij was een horlogemaker, een opmerkelijk vakman, toen reeds.

Met hartelijke groet, ook voor Maarten,

Wilbert van Walstijn

Antwoord van Kees 't Hart

Dank Wilbert voor je doorwrochte betoog! (Ik stuur je verhaal aan Maarten door!). Ik stelde het zeer op prijs. Je hebt gelijk, ik doe een totaal ongefundeerde uitspraak over dat 'uitgeleg', dat is het voordeel van een briefwisseling als de onze: alles mag en echt onderbouwen hoeft niet. Als ik een 'wetenschappelijk' artikel (plus empirisch onderzoek) zou schrijven, was het wel anders geworden. Of helemaal niks, een slag in de lucht. Dat spreekt vanzelf. Sweeping statements als deze horen er bij. Het punt was wel, daarom maakte ik me er zo druk over, dat het iets te maken heeft met mijn eigen schrijfp praktijk en schrijfpvatting. Dat maakte ik hopelijk wel duidelijk. (Vestdijk had daar minder last van, maar ja, dat was dus Vestdijk, die schreef gewoon keer op keer geweldige boeken) Ik ben zeer bevreesd dat ik uitgeschreven raak wanneer ik precies weet (of ongeveer) waar ik over en waarom ik schrijf. Dat wil ik liever een raadsel voor mezelf houden. Tegelijkertijd (dat hoort tot de paradox, die je beschrijft) schrijf ik essayboeken (zie *Het Gelukkige Schrijven*) waarin het ook over mijn eigen schrijven gaat en waarin ik hetzelfde als in de brieven over 'zelfuitleg' en 'uitlegkunde' keer op keer beweer, tja, hoe paradoxaal wil je het hebben. Steeds opnieuw schrijven over iets wat je niet wilt weten, veel gekker kan het niet. Het heeft zonder meer iets komisch en raars. Maar goed, het houdt me op de been. Ik vind beslist dat de 'Vestdijkkunde' zich niks van mijn ontboezemingen aan moet trekken (nou, dat hoef ik helemaal niet te zeggen, dat doet men vanzelf wel, ook zonder mijn persoonlijke ontboezemingen in brieven). Ja, die laatste zin uit *De verdwenen horlogemaker* kan zo in de 'mooiezinnencollectie.'

Met hartelijke groet

Kees